
ПРИКАЗИ

Александра АНДРЕЈИЋ*

студент мастер студија на Правном факултету Универзитета
у Београду

**Борис Беговић, Александра Јовановић,
Бранко Радуловић**

Економска анализа права

Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2019.

Књига „Економска анализа права“, иако намењена на првом месту студентима правних факултета, представља велики корак напред у приближавању економског аспекта неких од кључних правних института и другим заинтересованим лицима, а нарочито стручној и научној јавности. Иако по обиму прилагођена студентима, ова књига по својој садржајности и пажљивом одабиру тема завређује посебну пажњу. Посебна вредност ове књиге је и то што представља један од првенаца у овој области у српској стручној литератури, у којој до сада овој теми није била посвећена пажња у мери у којој њен значај то захтева.

Књига се састоји из девет поглавља у којима су размотрена нека од најзначајнијих питања у области економске анализе права. *Прво поглавље* је уводног карактера и у њему се читалац упознаје са предметом, методом, основним питањима економске анализе права, значајем економске анализе права, историјом и школама економске анализе права. На самом почетку овог поглавља је истакнуто да економска анализа

* Електронска адреса аутора: aleksandraas23@gmail.com.

права превазилази разматрања у вези са стварним и облигационим правом, што је чињеница у погледу које је добар део правника у заблуди, већ се примењује и приликом анализе кривичног, уставног, па и осталих грана права. Даље се издвајају две основне групе питања у економској анализи права, а то су: ефекти правних норми на понашање људи и питање да ли су ефекти правних норми друштвено пожељни. Занимљив је начин на који је објашњена и представљена правна норма која је друштвено пожељна, те је истакнуто да њу, насупрот увреженом мишљењу правника, не чине само праведност и правичност, већ треба укључити и економско резоновање. Иако ова научна дисциплина у Србији није још увек добила место које јој по значају припада, то у свету већ дуже време није случај. Премда се корени ове дисциплине могу наћи у делима класичних економиста, колевком модерног приступа се може сматрати Правни факултет Универзитета у Чикагу. Ипак, несумњив допринос развоју економске анализе права је дат и од стране других школа, које су кроз своје критике ову дисциплину оснажиле и учврстиле.

Друио иоилавље је посвећено разматрању питања ефикасности, одлучивања у условима неизвесности и теорији игара. Најпре, када је реч о ефикасности, истакнута је разлика између тога како се посматра друштвена пожељност правног правила у случају када се посматра појединац, односно када се посматра доношење одлуке која утиче на више лица, када није тако једноставно одредити шта је за њих пожељно и прихватљиво. Дата су два веома упечатљива и занимљива примера како би се *Парето* ефикасност приближила читаоцима. Даље се ефикасност објашњава и кроз *Калдор-Хиксов* критеријум ефикасности који, за разлику од *Паретовог*, не подразумева нужно слободу воља током размене, већ је кључна анализа користи и трошкова (*cost-benefit*), при чему и овај критеријум прате бројна ограничења и проблеми, што ипак није довело до тога да се овај тест не употребљава. Даље се у поглављу говори и о неизвесности, која је саставни део живота људи, те се свакодневно суочавају са тиме да одлуке морају да се доносе и у одсуству потпуне информисаности. Због тога је веома важно разумети шта значи расподела вероватноће, као објективан критеријум израчунавања могућих исхода и вероватноће различитих исхода и субјективне вероватноће, односно онога на чему се одлуке људи заснивају и што једна страна (на пример, у спору) очекује да износи вероватноћа. Уводи се такође и појам „варијанса“, која представља меру одступања могућих исхода од очекиване вредности. Наравно, приликом доношења одлука велики утицај имају и ризик, односно склоност или аверзија према ризику, каткад и неутралан однос према ризику, јер различити људи имају различит однос према ризику.

Најзад, последња тема обрађена у поглављу је посвећена теорији игара, која треба да објасни одлучивање у ситуацијама где исход зависи од одлука више лица. У поглављу су дата три веома упечатљива примера: први, који се односи на два затвореника; други, који се односи на адвокатске канцеларије које разматрају отварање огранка у другој земљи, игра „кукавице“ и шутирање пенала. Најпре се даје веома занимљив пример затвореникове дилеме, када се два затвореника суочавају са тиме да ли је за њих боље да признају кривицу и да се нагоде са тужилаштвом или да не признају кривицу. У овом случају координирано доношење одлука није могуће, те долази до разлике између Нешове равнотеже и ефикасног исхода у смислу Парета. Могуће је притом да доминантна стратегија постоји, као и да она не постоји, односно да постоји мешовита стратегија. Осим тога, није нужно да постоји јединствена Нешова равнотежа, већ их може бити и више, односно може и да изостане таква равнотежа. Додатно се ствари усложњавају ако се играчи сусрећу више пута. На самом крају овог дела се уводи и могућност секвенцијалне игре.

Треће поглавље нам доноси економску анализу својинских права. У овом поглављу су детаљно размотрени улога својинских права, економске карактеристике својинских права и облика својине, трансакциони трошкови, теорија преговарања и економска теорија успостављања и размене својинских права, као и *Демсецова теза о настанку својинских права*. Готово је ноторна чињеница да економисти и правници на различит начин дефинишу својину, односно право својине. Док правни систем уређује како се право својине успоставља, које су карактеристике, шта може бити предмет права својине, која су ограничења права, како се штити и томе слично, дотле се економска теорија бави ефектима алокације својинских права приликом употребе ресурса. Улога својинских права и значај јасног дефинисања својинских права се можда најбоље може разумети преко примера пашњака. Ако је он заједнички, тенденција је људи да се експлоатише више него што је оптимално, док приватна својина отклања такве подстицаје јер би сваком наплаћивала цену за коришћење, где би био урачунат и трошак који тај сточар генерише и на тај начин умањује корисност другим сточарима. Друга последица нејасног дефинисања својинских овлашћења је и да се тиме умањују подстицаји за размену; долази до мање производње јер људи производе тек толико да задовоље личне потребе. Алтернатива јасно дефинисаним својинским овлашћењима представља стављање ресурса у режим државне својине или регулација која треба да послужи као замена за јасно дефинисана својинска овлашћења. Друга важна претпоставка ефикасности јесте преносивост својинских права, на основу које људи теже увећању корисности кроз размену, односно умањују или дисперзују ризик. Приватна својина је повезана и са трошковима и на-

градама, тако да власници сnose одговорност за своје одлуке о употреби ресурса. Коначно, аутори јасно разликују економског од формалноправног власника.

Обим својинских овлашћења, као и ограничења својине су веома важни фактори, нарочито када је реч о располагању ресурсима. Ипак, како истичу аутори, ограничења некад могу бити постављена и у циљу повећања економске ефикасности, јер би у одсуству ограничења она била умањена. Примера ради, код *колеktivне својине* је потреба постављања ограничења можда још израженија како би се ублажила одређена „дефектна“ понашања људи. Најзад, размотрена је и *јавна својина*, коју такође прате бројне предности и недостаци, па тако и разлози „за“ и „против“. Нарочито се у овом поглављу истиче значај закона за постизање кооперативног решења. На крају се јасно истиче да су јасно дефинисана својинска права нужан услов ефикасне употребе ресурса.

Начини стицања својине су различити, те је тако и даље актуелно стицање права својине на предметима који нису били предмет својине. За неке од њих није рационално да се налазе у приватној (нпр. рудна и нафтна налазишта), већ у државној својини. Као веома корисна, Коузова теорема омогућава да се повеже правни систем и алокација ресурса, односно да се увиди да усвајање правних правила и њихова примена генеришу трошкове, што може бити проблематично када је закон неефикасан, јер генерише неоправдано високе трансакционе трошкове. Аутори закључују да ефикасна правила заправо делују као само тржиште, те се алоцирају трошкови и користи онако како би то тржиште само учинило, те закон треба да регулише економске односе онако како би стране то урадиле да су им све околности биле познате. Даље се у овом, *кејсврјом* *йојлављу* разматрају и улога права у односу на висину трансакционих трошкова и експропријација. Проблем компензације и саме експропријације је далеко сложенији него што се на први поглед чини, јер отвара многа питања, попут тога да ли је оправдано експроприсање имовине у корист приватног лица и шта је заправо правична надокнада.

Петто *йојлавље* је веома блиско правницима, јер уводи у проблем економске анализе грађанскоправних спорова. Наиме, није редак случај да долази до неиспуњења или манљивог испуњења обавеза правних субјеката. Неки спорови се решавају мирним путем, док се у другим случајевима правни субјекти ипак одлучују да заштиту својих права и на праву заснованих очекивања потраже на суду. Економска анализа права је од велике користи када треба да се објасни када се јавља „склоност ка парничењу“, односно зашто неки спорови заврше на суду, а неки не, као и како начин решавања спорова утиче на трошкове правосудног

система. Како смо већ говорили о томе да се САД може сматрати колевком модерне економске анализе права, то и не чуди да је управо тамо најразвијенија анализа правних спорова. Даље су размотрени неки од модела који дају одговор на питање зашто и када се странке одлучују да се парниче, као и какав је утицај правила о накнади трошкова парнице приликом опредељивања странке да „правду“ потражи на суду.

Шесто њојавље је посвећено излагању о одштетном праву, односно трошковима који се генеришу приликом проузроковања штете деликтом. Економска анализа права, стога, има задатак да одговори на питање како одговорност утиче на то да се ризик сведе на друштвено прихватљив ниво. Након општих разматрања о појму штете, даље излагање је усмерено ка анализи различитих модела пажње, према критеријуму да ли мере предострожности може да предузме само једна страна (унилатерални модел) или то могу обе стране (билатерални модел), што је један од кључних фактора који се одражавају на вероватноћу и обим штете. Поред тога, од утицаја на настанак штете је и ниво активности. Не треба сметнути са ума да на ниво (ризичне) активности утиче и врста одговорности, те не треба да чуди то што боље резултате приликом примене унилатералног модела даје објективна одговорност.¹

Седмо њојавље доноси разматрање економског значаја слободе уговарања, као једне од претпоставки тржишне привреде. Ипак, како је тржиште савршене конкуренције теоријска концепција, закључивање уговора прате одређена ограничења, попут неизвесности, асиметрије информација (било кроз скривене информације или активности), као и иреверзибилни трошкови, односно улагање у ресурсе како би се уговорне обавезе извршиле. Улога правних правила у заштити уговора је веома важна, јер омогућава оптимизацију утрошка времена и ресурса приликом преговора и закључења уговора. По аналогији са концептом тржишта савршене конкуренције, разматра се и концепт „савршеног уговора“, који су из угла посматрања судова ефикасни, али су и они ипак теоријски концепт. Најзад, последњи наслов у овом поглављу је посвећен повреди уговора, раскиду и немогућности испуњења, у оквиру ког су анализирани модели „ефикасне повреде“ уговора.

Претпоследње, *осмо њојавље* нас уводи у део економске анализе права која је посвећена анализи криминала, док је последње поглавље (*деветио њојавље*) посвећено анализи кривичноправне заштите. Како криминал представља укупност почињених кривичних дела, која су последица реакције појединаца на одређене подстицаје, економска анализа

1 Више о разлозима постојања објективне одговорности вид. Марија Караникић Мирић, *Објективна одговорност за штећу*, Службени гласник, Београд, 2016, 31–41.

права заправо тежи томе да објасни зашто се појединац одлучује на чињење кривичног дела, чиме се генеришу значајни негативни екстерни ефекти који, у крајњој линији, негативно утичу на друштвено благостање. Наспрам функције накнаде штете, која се огледа у репарацији, стоји казна, која за циљ има и репресију према учиниоцу, те би требало да има и одвраћајући (превентивни) ефекат.² Такође, и овде се уводи претпоставка рационалности починиоца кривичних дела, односно одбацује се теза о предодређености да нека лица чине кривична дела, већ се претпоставља да је реч о слободној вољи и свести учиниоца када се опредељује за чињење кривичног дела. Учиниоци кривичног дела, као уосталом и сви други, полазе од очекиване корисности од бављења криминалом, односно чињења кривичног дела у поређењу са обављањем легалних активности. Од значаја је, притом, и очекивана вредност казне. Премда и однос према ризику може бити од значаја, показало се да је за увећање генералне превенције ипак кључна вероватноћа кажњавања, а не висина забрањене казне. То би свакако требало да буде путоказ и за законодавце, који често теже повећању (распона) казне онда када увиде да је дошло до пораста стопе криминалитета, уместо да се поради на томе да се прекршиоци ефикасније казне. На крају, у последњем поглављу се излагање усмерава на анализу кривичноправне заштите, будући да је тако нешто нужно и оправдано када се има у виду негативан ефекат на друштвено благостање које производи чињење кривичних дела (директни и индиректни трошкови). Ипак, снижење једне врсте трошкова утиче на повећање друге, па је стога потребно пронаћи оптималан ниво заштите.

Казна је један од веома важних фактора у кривичноправној заштити. Ипак, различите врсте казне служе остварењу различитих циљева, али и генеришу различит ниво друштвених трошкова. Примера ради, затворска казна подразумева коришћење доста ресурса, те се може рећи да ствара највише друштвене трошкове у поређењу са другим казнама, попут смртне (која такође ствара високе друштвене трошкове), новчане казне (која је економски најефикаснија) и казне рада у јавном интересу. Свакако, не треба губити из вида ни да различите казне имају различите циљеве који се њима постижу, што је један од разлога зашто различите врсте даље постоје и примењују се. Оптимална казна и њен ниво су ипак веома сложена питања, те економска ефикасност није једини

2 Више о сврси одговорности и разликама између кривичне и грађанскоправне одговорности вид. Марија Караникић Мирић, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009, 303–326. О заштитној функцији кривичног права вид. Зоран Стојановић, „Генерална превенција и заштитна функција кривичног права“, *Анали Правној факултету у Београду*, бр. 1–2/1994, 220–229.

путоказ, већ треба узети у обзир бројне околности: чињеницу да се кривична дела разликују по нивоу негативних екстерних ефеката које производе, утицај ризика, вероватноћа кажњавања итд. Закључак је да треба трагати за оном комбинацијом која обезбеђује максималну могућу запрећену казну уз одговарајућу вероватноћу њене примене, односно да се обезбеди да очекивана вредност одговара негативним екстерним ефектима које је дело произвело.

Иако се књига „Економска анализа права“ тренутно првенствено користи за припрему истоименог испита на Правном факултету Универзитета у Београду, нема сумње да је ова књига примерена за много ширу употребу. Посебно је значајно што је начин излагања и стил писања прилагођен студентима, те се тако омогућава лако разумевање ове материје која понекад није толико блиска правницима, а итекако им је потребна, што представља посебну вредност ове књиге. Нарочито је похвално што су извори коришћени за писање ове књиге зналачки бирани, али да књига истовремено није оптерећена фуснотама, већ је све учињено са мером. Сматрамо да књига представља велики допринос даљем развоју ове научне дисциплине на српским универзитетима.

Коришћена литература

Караникић Мирић Марија, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009.

Караникић Мирић Марија, *Објективна одговорност за штећу*, Службени гласник, Београд, 2016.

Стојановић Зоран, „Генерална превенција и заштитна функција кривичног права“, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1–2/1994.